

KÖZLEMÉNYEK

V. A. ZOLOTARJEV

AZ 1877—78. ÉVI HÁBORÚ AZ OROSZ KATONAI IRODALOMBAN

Egy évszázad választ el bennünket a győztes, felszabadító és történelmi eredményeit tekintve igazságos 1877—78. évi orosz—török háborútól. Jellegét és objektív történelmi következményeit tekintve ez a háború döntő tényező volt, felszabadította a Balkán népeit a több évszázados oszmán iga alól. Az 1877—78. évi háború meghozta Bulgária felszabadulását, Románia, Szerbia, Montenegro teljes függetlenségét, felszámolta az oszmán uralmat Boszniában és Hercegovinában.¹ Az 1877—78. évi háború ugyanakkor fontos szakasz volt az orosz hadművészet fejlődésének is. A háború tapasztalatainak tanulmányozása és általánosítása — amire Oroszországban az akkori időkhöz képest példátlan méretekben vállalkoztak² — ösztönözte a hadtörténettudomány és katonai gondolkodás fejlődését.

Ez volt az első olyan háború, amelyet Oroszország a reformkor után, az országban a század 60—70-es éveiben végrehajtott reformok által megteremtett orosz burzsoá katonai rendszer körülményei között vívott. A fejlődésnek éppen ebben a szakaszában kezdte a hadügy érezni az ipari forradalom és a tudományos-technikai vívmányok egész sorának fokozódó hatását. Ez a körülmény maga után vonta a hadászati koncepciók és a harcászati elvek megváltoztatásának szükségességét. Az orosz—török háború tanulmányozása lehetőséget ad arra, hogy figyelemmel kövessük e folyamat jellegét és méreteit az orosz hadsereg vonatkozásában.

Harcászati újdonságok és módszerek tömegét alkalmazták az 1877—78. évi háborúban. Széles körű alkalmazást kapott a csatárlánc, mint a harcrend alapja. Bevezették a szökellést és a kúszást az ellenség tűzhatása alatt, a megindulási állások műszaki berendezését. Nagy jelentősége volt a tüzérség tömeges tűzösszpontosításának Plevna alatt, amikor is a feladatot 215 löveg hajtotta végre egy-

¹ Georgi Dimitrov, a Bolgár Kommunista Párt és a nemzetközi munkásmozgalom kiemelkedő egyénisége írta: „Bulgária nemzeti felszabadulását az orosz néptől kapta. A baráti orosz népben, különösen Bulgária orosz csapatok általi felszabadítása után, a bolgár nép felszabadítóját és nemzeti létének nagy támaszát látja.” *Georgi Dimitrov: Művei*. 2. k. Szófia, 1954. 113. o. bolgár nyelven.

² Az orosz hadsereg vezérkaránál létrehozott Hadtörténelmi Bizottság fennállásának évei alatt (1879—1911) óriási munkát fejtett ki a háború tapasztalatainak általánosítása terén. A Bizottság kiadta a következő műveket: „A Balkán-félszigeten folyó, 1877—1878. évi orosz—török háború leírása” 1—9. k. Szentpétervár, 1901—1903. Külön melléklet a leíráshoz 1—6. k. 1899—1911.; „A Balkán félszigeten folyó 1877—1878. évi orosz—török háború okmánygyűjteménye 1—97”. 112 könyvben, Szentpétervár, 1898—1911.; „Adalékok a kaukázusi—kisázsiai hadszíntéren folyó, 1877—1878. évi orosz—török háború áttekintéséhez” 1—7 k., Szentpétervár, Tiflisz, 1904—1910; „Okmánygyűjtemény a kaukázusi—kisázsiai hadszíntéren folyó, 1877—1878. évi orosz—török háborúról, 1—4”. Szentpétervár, 1903. stb.

L. továbbá V. A. Zolotarjev cikkét „Az orosz hadsereg vezérkara Hadtörténelmi Bizottságának tevékenysége az 1877—1878. évi orosz—török háború tapasztalatainak általánosításában.” Örményország Levéltárainak Közlönye. Jereván, 1975. 3. sz. Ezen kívül 1878-tól a 20. század elejéig 200 történelmi tanulmány jelent meg ebben a témában.

időben. A várostrom jeles példája volt Karsz erődjének éjszakai megrohamozása. Elsőként alkalmaztak „harci okmányt”.

Csapatvezetési eszközként alkalmazták a távirót (a háborúban elsőként az Alijár—Aladzsin-i útközetben). A hadművészet történetében példátlan esemény volt a nagy Balkán fő vonulatán történő téli átkelés, három osztaggal, harcszerű körülmények között.

A hadművészet problémái több hadtörténész és katonai teoretikus figyelmét is felkeltették. A háború egészével foglalkozó első munka egy háromkötetes kiadvány volt Sz. P. Zikov vezérőrnagy szerkesztésében³ „Az 1877—78. évi háború”⁴ címen. Hasznosságának megítélésénél két körülményt kell számításba venni. Először, hogy a katonaolvások tömegének szánták, másodsor, hogy létrejöttének időszakában a háború dokumentumai gyakorlatilag nem voltak feldolgozva.

Zikov művéből a hadászati és harcászati problémák részletes elemzése hiányzik. Ez teljesen megfelelő a munka átfogó leíró jellegének. Nem szabad arról sem megfeledkeznünk, hogy a munkát a dandár-, ezred-, századkönyvtárak útján terjesztették az előfizetőknek.

„Az 1877—78. évi háború” szerzői az események „egyszerűsített” verzióját adják, nem bocsátkozván sem mély elemzésbe, sem bármiféle kritikába. Ellenkezőleg, inkább az a törekvés figyelhető meg, hogy elkerüli a veszteség, és általában a lezajlott hadjárat negatív oldalainak elemzését. A legélesebben a Plevna alatt lefolyt események leírásánál érvényesül ez a tendencia. Nem kerülte el a figyelmét, hogy Plevna fontos stratégiai jelentőséggel bírt,⁵ hogy éppen az a város falai alatt elszemvedett kudarc hatására változott meg a hadjárat egész hadászati terve.⁶

Ugyanakkor, magának a plevnai csomópontnak a létrejötté véletlenszerű: ha Silder-Szuldner (a Plevnát július 20-án megrohamozó osztag parancsnoka — V. Z.) néhány órával korábban érkezett volna a csatákra nem is került volna sor.⁷

A Plevna elleni első rohamot elemezve (július 20.) Zikov az orosz osztag kis létszámával magyarázza a sikertelenséget⁸, a második rohamban elszemvedett kudarcot pedig (július 30.) nyilvánvalóan csökkenteni igyekszik. Azt mondja, hogy a törökök egyáltalán nem szereztek zsákmányt ebben az összecsapásban, holott éppen ez volt a vereség „jellemző vonása”.⁹

Figyelemre méltó, hogy az „Az 1877—78. évi háború” szerzői nem adnak magyarázatot arra, hogy miért bizonyult kis létszámúnak a Plevna bevételeire rendelt osztag: Zikov számára „titok” marad, hogy a plevnai kudarc a háború első szakasza reális tényezőinek következménye: a hanyag felderítés, az erők túlságos széttagolása a dunai átkelés után, a különböző magasabbegységek tevékenységének nem kellő összehangolása együttesen vezettek sikertelenségre.

Érdekes az a jellemzés, amit Zikov a plevnai második vereség utáni periódusról ad. Úgy véli, ha Oszmán pasa seregével kitört volna az erődből, és Tir-

3 Az 1877—1878. évi háború. 1—3. k. Szentpétervár, 1881—1882.

4 Sz. P. Zikov vezérőrnagy a Hadtörténelmi Bizottság első elnöke.

5 Az 1877—1878. évi háború 1. k. 261. o.

6 Uo. 296. o.

7 L. az 1877—1878. évi háború. 1. k. 260. o. A szerzők véleménye szerint azt az időkülönbséget, amely Oszmán pasa seregének elővédje Plevnába való bevonulása és Silder-Szuldner odaérkezése között eltelt, órákban lehet mérni. Ugyanakkor elhallgatják, hogy ez előtt az esemény előtt néhány nappal Plevnát elfoglalta Afanaszjev kozák kapitány felkészülte, melyet Gurko előrevetett osztagától küldtek ki a IX. hadtesttel való összeköttetés biztosítására, amelybe Silder-Szuldner alegységei is tartoztak. Afanaszjev lefegyverezte a Plevnában levő török századot és kelet felé nyomult előre, a IX. hadtest keresésére. Ez július 9-én volt. Néhány nap múlva Plevnába bevonult a török osztag. L. N. *Jepanszin*: Az 1877—1878. évi felszabadító háború. Szentpétervár, 1902. 13. o.

8 L. Az 1877—1878. évi háború. 1. k. 266. o.

9 Uo. 294. o.

novo irányában csapást mért volna, akkor csak az erődnégyszögre irányított ruscsuki osztag erőinek aktivizálásával lehetett volna támadását megállítani. Tulajdonképpen ez azt jelentette volna, hogy a Szisztria—Sumla—Ruscsuk körzetében összpontosított 70 000 török a július 30-i vereség után rendkívül meggyengült orosz erők másik szárnyára mért volna csapást.¹⁰ De Oszmán pasa — írja Zikov — nem Napóleon és nem Moltke.¹¹ Az ő hibája mentette meg az orosz hadsereget a nagyobb bonyodalmaktól.

Azokban a fejezetekben, amelyekben a kaukázusi harctevékenységekről esik szó, két kérdés érdemel figyelmet. Először: az európai és az ázsiai hadszíntér összehasonlító elemzése. Itt teljes joggal mutat rá a kaukázusi politikai és gazdasági helyzet sajátosságaira, indokolja ennek a hadszíntérnek önálló szerepéről, és ugyanakkor másodrendű jelentőségéről szóló állítását.¹² Másodszor: a könyv egész sor értékes beismerést tartalmaz, egyebek között azt, hogy a háború tervéről (az ázsiai haditevékenységekről van szó — V. Z.) sem általános jellegét, sem pedig részleteit illetően semmiféle utalást sem tartalmaz.¹³

1880-ban adták ki P. A. Geiszman, az egyik legnagyobb hadtörténész háborúról szóló nagy művének második részét.¹⁴ Ennek a munkának megkülönböztető sajátosságát „hadászati” irányultsága adja. A szerző gyakorlatilag nem elemzi részletesebben az egyes harcokat és ütközeteket. Nem tartalmaz eredeti gondolatokat a harcászat fejlődésének kérdéseiről. Az adott művet éppen az orosz hadsereg 1877—78. évi háborúban követett stratégiájának sajátos kifejtése teszi érdekessé.

P. A. Geiszman műve magas szakmai szintjével tűnik ki. Mindazonáltal nagyon óvatosak a következtetései, különösen tartózkodó azokban az esetekben, amikor a negatívumokat érinti. Kritikáinak nem lehet nevezni művét. Inkább az a törekvés jellemzi, hogy a háború tradicionális értelmezésének medrében haladjon.

Geiszman művének több mint felét azoknak a jelenségeknek és folyamatoknak az elemzése tölti ki, amelyek a haditevékenységet előzik meg. Ugyanitt kap helyet a hadviselő felek fegyveres erőinek rövid, de elég kifejező jellemzése. Helyesen állapítja meg, hogy a török hadsereg csak a védelemben jelentett veszélyes erőt. Törökország fegyveres erői fő hiányosságának tekinti a hadsereg-szervezés nem kielégítő voltát és kaotikus jellegét.¹⁵

Az orosz fegyveres erők állapotát jellemezve Geiszman csak két bonyolult problémát talál: a háború Oroszországot a szervezési munkák tetőfokán érte, amelyek a fegyveres erők fejlesztésére irányultak. Ez ismert nehézségeket szült.¹⁶ A második probléma: az orosz hadsereg fegyverzete „kissé elmaradt a kor követelményeitől”.¹⁷ Ugyanakkor ismeretes, hogy az orosz hadseregnek voltak fogyatékoságai a harcászati kiképzésben, a csapatvezetés szervezésében stb.

Hasonló vonalat lehet nyomon követni abban is, ahogyan Geiszman a Balkán-hadszínteret értékeli. Ennek külön fejezetet szentel. Egészében helyes következtetéseket

10 Uo. 293—294. o.

11 Uo. 294. o.

12 Uo. 3. k. 1—4 o.

13 Uo. 4. o.

14 P. A. Geiszman: Szláv—török háború az 1870—1878-as években, és annak jelentősége a keleti kérdés fejlődésének történetében. 2. rész, Szentpétervár, 1889.

15 Uo. 2. rész, 30—31. o.

16 Uo. 34. o.

17 Uo. 43. o.

tetésre jut: ez az egyik legnehezebb hadszíntér Európában.¹⁸ Ez szolgáltatott okot — véleménye szerint — a hadjárat elhúzóására.¹⁹

Geizsman volt az első hadtörténész, aki állást foglalt azzal a — főleg a politikai és diplomáciai körökben — elég szélesen elterjedt meggyőződéssel szemben, mely szerint az ellenség nem ismerése és az 1877. áprilisában a háborús színtéren bevetett erők elégtelen volta okozta a kudarcot és a hadjárat általános elhúzóását.

Oroszország stratégiai elgondolásaihoz való viszonyulását meghatározza az azokkal való teljes szolidaritás. A tervet Geizsman, mint a helyzetnek megfelelőt értékeli.²⁰ Helyesli a főerők átkelési helyének kiválasztását, részletesen megokolja a hadsereg akcióinak hadművelleti vonalát (Szisztovo—Gabrovo—Sipka—Kazanlik—Adrianopolisz—Konstantinápoly).²¹

A lényegét tekintve teljes egészében elfogadja a tervet és gyakorlatilag semmiféle hiányosságot nem vesz észre benne. De hogyan lehet egy ilyen álláspontot összeegyeztetni az események valóságával, az elhúzó hadjáratral és azzal, hogy a haditevékenység megkezdése után máris kétszeresére növelték a hadrakelt sereget? Hogy végül is közös nevezőre jusson, Geizsman a csak stratégiai érvek talaját elhagyja és a politikai jellegű érvekhez fordul segítségért. Azt állítja, hogy Oroszország kénytelen volt „az erők és eszközök legkisebb méretű felhasználásával viselni a háborút”, mert „azokat a fő ellenség, (azaz Ausztria—Magyarország — V. Z.) ellen tartalékolta, a valószínűleg nagyobb méretű, komolyabb küzdelem esetére.”²² Vagyis, katonai szempontból minden helyes volt, de a politikai körülmények korlátozták a katonák tevékenységét. Végső soron — ismeri el Geizsman — a cél elérésére különített erők kevésnek bizonyultak.

Geizsman az eseményeket valóban híven követi, magyarázza őket, indokolja az orosz vezetés egyik vagy másik tettét. Elemzése azonban nem vezeti az olvasót az önálló gondolkodás útjára. Geizsman nem látja az események másik oldalát, ezért minden sikertelenséget és veszteséget az eredeti elgondolástól való eltéréssel magyaráz, a konkrét okokat pedig leginkább egyes vezetőkben véli fellelni. Így például a Nikápoly és Plevna alatti késésért minden felelősséget a IX. hadtest parancsnokságára hárít, amely „súgásra” várt.²³ Holott — hangoztatja Geizsman — Nikápoly idejében történő bevételé egyben Plevna idejében történő bevételét is jelenthette volna. Ezzel az orosz hadsereg jobbszárnya ugyanúgy biztosítva lett volna mint a bal, és a háborút megnyerték volna 1877-ben.²⁴

Meg kell jegyezni, hogy Geizsman a háborúról írt korábbi munkáiban a korábbi vonalat követi. Koncepciója abban a munkájában ölt kiforrott jelleget, amelyet az első orosz forradalom éveiben írt.²⁵ Ez a mű mintegy összegezi Geizsmannak a politika és hadászat összefüggése területén végzett kutatásait. Célját maga a szerző a lehető legvilágosabban fogalmazta meg: eligazodni abban a politikai helyzetben, amelyben a háború kirobbant, és amely rendkívül nagy mértékben hatott a katonai helyzetre is’.

18 Uo. 88. o. Nagy jelentőségű, hogy a nagyobb meggyőző erő kedvéért Geizsman G. A. Leer: „A háborús színtér viszonyai a Balkán-félszigeten az orosz hadsereg szempontjából. Hadászati tanulmány” Szentpétervár, 1889. című kis művére hivatkozik. Ezt a munkát a háború előtt írta. Érezhető hatást gyakorolt nemcsak Geizsmanra, hanem sok más történészre is.

19 L. P. A. Geizsman: Az 1877—1878. évi orosz—török háború az európai Törökországban. 1—2. Szentpétervár, 1906. 87—88. o. Meg kell jegyezni, hogy a balkáni hadszíntér valójában nagyon bonyolult volt. F. Engels, aki figyelemmel kísérte az eseményeket a félszigeten, 1876. decemberében ezt írta: „A Duna és a Balkán közötti pozíció egyike a legerősebbeknek Európában...” Marx—Engels Művei. 34 k. Budapest, 1975. 229. o.

20 Uo. 6. o.

21 Uo. 65., 112—114. o.

22 Uo. 112. o.

23 Uo. 140. o.

24 Uo. 145. o.

25 Geizsman: Bevezetés, az 1877—1878. évi orosz—török háború történetébe. Szentpétervár, 1906.

Ebben a munkában egy egész sor helyes állítás és logikai következtetés van. Geiszman például nyíltan rámutat arra, hogy az első mozgósítás (1876. november) és a háború kezdete (1877. április) közötti periódus „katonai szempontból helyrehozhatatlan idővesztés”. De a „Bevezetés az 1877—1878. évi orosz—török háború történetébe” című munka alap gondolatát ezek a gyakori — és helyes — megállapítások adják. Számításba kell venni az ország politikai helyzetét: a forradalom alapjaiban ingatta meg az önkényuralom pilléreit, az orosz—japán háború feltárta a cárizmus katonai rendszerének súlyos fogyatékoságait. Ilyen körülmények között a katonai múlt bármiféle kritikai értelmezése az uralkodó körökben természetesen nyugtalanságot váltott ki. Éppen ellenkezőleg, a katonai vezetésnek rehabilitációra volt szüksége. Éppen ilyen missziót tölt be Geiszman az említett mű publikálásával.

Szemléletének kvintesszenciája annak az ellentmondásnak a konstatálása, amely Oroszországnak a háborúban elfoglalt hadászati helyzete és a politikai szituáció között fennállt. Geiszman rámutat, hogy a diplomáciai viszonyok kényszerhelyzetbe hozták a hadászatot, és ez nem tette lehetővé, hogy a hadsereg a körülményeket kellően elemezni tudja. A diplomácia abból indult ki, hogy elég lesz a Balkánig terjedő területet okkupálni. Ez pedig befolyásolta a hadszíntéren bevetett erők méretét. Nem volt kellő összhang — írja Geiszman — a politika és a diplomácia között és ezért a diplomáciára hárítja a felelősséget. „A fent nevezett politikai és ennek megfelelő katonai feltételek között az orosz hadászat aligha tehetné jóvá az orosz diplomácia bűneit.”²⁶

Az orosz hadtörténettudományban P. A. Geiszman az 1877—78. évi háború olyan értelmezését képviseli, amely a legfelsőbb katonai vezetés és az uralkodó dinasztia eszméit tükröző szellemnek felelt meg. Arról van szó, hogy Geiszman bármiféle kritikai észrevétele lényegében veszít értékéből, két okból is, először: ezek az állítások olyan történésztől erednek, aki egészében elfogadta az eseményeket, és a velük való szolidaritás határozta meg hozzáállását. Ha pedig így áll a dolog, akkor, képletesen szólva, „saját belső kritikája volt”, de ez az álláspont jóformán semmiféle veszélyt sem jelentett.

Másodszor: Geizmant az a törekvés jellemzi, hogy a katonai vezetést tisztára mossa. Az orosz—török háború valódi hadászati problematikáját a fent említett okok folytán Geiszman csak érinti, de nem általánosítja, nem ad kritikai elemzést. Geiszman nézetei az uralkodó körök számára elfogadható voltak következtében széles körben elterjedtek, nagy befolyást gyakoroltak arra a szerzői kollektívára is, amelyik az „Az 1877—1878. évi orosz—török háború a Balkán félszigeten” című művet alkotta.

Jelentős helyet foglalnak el a hadművészet kérdéseinek az orosz—török háború tapasztalatai alapján végzett feldolgozásában N. A. Japancsin munkái. Ha Geiszman a háború ortodox tolmácsolásának ósatyja volt, úgy Japancsin elsőként fogalmazta meg olyan kritikai tézisek egész sorát, amelyek összefüggésükben az események magyarázatának egészen eredeti és bátor koncepcióját teremtették meg. Eszméi legteltesebb kifejezést az „Oroszország háborúinak áttekintése Nagy Pétertől napjainkig” című átfogó művében kaptak, amelyben Japancsin az orosz—török háborúnak is szentelt egy fejezetet.²⁷

Az orosz hadsereg hadászatára vonatkozó nézeteinek lényege abban rejlik, hogy két olyan körülményre hívta fel a figyelmet, amelyeket sok más hadtörténész figyelmen kívül hagyott. Először: helyesen utal arra, hogy a hadjárat során szakadás keletkezett a hadászati terv — amelyet ő helyesel²⁸ — és az azt

²⁶ Uo. 69. o.

²⁷ L. Oroszország háborúinak áttekintése Nagy Pétertől napjainkig. (Segédlet a hadtörténelem tanulmányozásához a tiszti iskolák számára), 4. rész, Szentpétervár, 1891.

²⁸ Uo. 391—392. o.

követő tevékenységek között. Arról van szó, hogy a hadjárat során „az erőket és eszközöket másodrendű feladat megoldására összpontosították”.²⁹ Ebből a szempontból Japancsin a legekleatásabb példának tartja, hogy „Plevnát, hadseregével együtt, a műveletek fő objektumává tették.”³⁰

Szemléltetően bizonyítja, hogy a hadsereg vezetése illúziókat táplált Plevnával kapcsolatban. Hibának tekinti Plevna blokádját, ezt az eseményt „plevnai hercehurcának” nevezi.³¹ Szerinte az új csapatokat, amelyek októberben a hadszíntérre érkeztek (azaz a gárdát) nem Plevna ellen kellett volna vezetni, hanem a fő irányba. Egyáltalán nem volt fontos a harmadik ostrom sem, mindez sok időt vett igénybe és sok áldozatot követelt.³² Ami Plevnát illeti, ellene elegendő fedezőcsapatot kellett volna kiállítani a hadműveleti vonal biztosítására. Japancsin rámutat, hogy ezt a hadműveleti vonal biztosítására irányuló kiegészítő feladatot teljes sikerrel teljesítette Ceszarevics trónörökös csapata (Ruscuki osztag — V. Z.) a kétszeres túlerővel szemben (az orosz hadsereg 60—70 000 főből állt a 110—115 000 törökkel szemben — V. Z.) mindenféle felesleges vérontás nélkül”.³³

„Az 1877—1878. évi háború jellemző vonásaként meg kell említeni a túlzott óvatosságot, mint a veszély felnagyításának következményét.”³⁴ Erre példa, Japancsin szerint, Plevnán kívül a „100 000 ember felhasználása a mögöttes területek biztosítására (Cimmermann és az odesszai körzet csapatai), akik egész idő alatt tétlenül maradtak”.³⁵

Hasonló a helyzet a Kaukázusban is, ahol a támadást a kezdetektől a késlekedés, határozatlanság, az erők szétszórtsága jellemezte, és „a háború menetében a fordulat, a támadásról védelemre való áttérés ráadásul a határainkra történő visszavonulást jelentette”.³⁶

Figyelemre érdemes Japancsin végkövetkeztetése a hadászati problémák területén. Úgy véli, hogy a sikertelenségek nem annyira az orosz erők gyengeségéből, mint inkább a teljesen elégséges erők nem megfelelő felhasználásából adódtak.³⁷ Mindenekelőtt már az első sikertelenségek „teljesen megváltoztatták a harctevékenység előirányzott jellegét, és mindez a korábbi háborúk gyakorlatának megismétléséhez vezetett, de nem a tartós erődítmények, hanem csak az ideiglenes megerősített táborok vonatkozásában.”³⁸

Hiba lenne azt hinni, hogy Japancsin csak kritizál. Inkább ellenkezőleg, elemzését az a törekvés jellemzi, hogy keresse az új vonásokat az orosz hadsereg harcászataiban és hadászataiban, különös figyelemmel minden, általánosításra és a katonai gyakorlatban alkalmazásra érdemes momentumra. Ebben az értelemben jellemző, hogy „A háborúk áttekintésé”-ben Japancsin a háborúnak két olyan nagy mozzanatára fordított figyelmet, amelyek mindegyike jelentős a bennük lévő hadműveleti elemek szempontjából. A Balkán leküzdéséről van szó három nagy osztag erővel, és a Sipka—Sejnovó-i ütközetről, amelyet Japancsin helyesen „a teljes bekerítésre irányuló hadműveletként” értékel.³⁹

Ebben az értelemben Japancsin korábbi munkái is jelentősek. A 90-es évek elején publikálta kutatásait a Nyugati osztagba egyesített orosz csapatok tény-

29 Uo. 492—493. o.

30 Uo. 491. o.

31 Uo. 493. o.

32 Uo. 490—491. o.

33 L. Oroszország háborúinak áttekintése... IV. rész, 1. könyv. Szentpétervár, 1898. 492. o. I. példa.

34 Uo. 494. o.

35 Uo.

36 Uo. 492. o.

37 Az erőviszonyok problémáját, mint a hadászati számvetések egyik alapját, Japancsin szintén elemzi. Úgy véli, hogy a Balkánra kijelölt hadsereg gyenge volt a kitűzött feladatok teljesítéséhez, de szerinte nem ez az oka a hadjárat elhúzódásának.

38 L. Oroszország háborúinak áttekintése... IV. rész 492. o.

39 Uo. 438—449. o.

kedéséről.⁴⁰ Ez a munka nagyon érdekes mind a tényanyag, mind az elméleti megfontolások szempontjából. Az osztagok rendszerét már régen bevezették az orosz hadseregben. A háború időszakában egyes ilyen osztagok akcióiban kezdtek új vonások feltűnni. Ez a probléma figyelemre méltó megvilágítást kapott Japancsin munkájában.

Gurko tábornoknak a háború folyamán másodszer kellett önálló harcfeladatot végrehajtó osztag élére állnia. Japancsin megjegyzi, hogy Gurko tábornok meggyőződéses híve volt annak, hogy a csapatok nagy cselekvési szabadságot kapjanak és pontosan rögzített feladatokat szabjanak számukra.

Különösen fontos tanulmányának 2. és 3. része, ahol az osztag balkáni átvonulását elemzi, és a támadás kifejlesztését a hegyvonulaton való erőszakos átkelés után. Figyelemre méltó Japancsinnak az a törekvése, hogy végigkísérje a három önálló osztag tevékenységét, melyek egységes terv alapján keltek át a Balkánon. Japancsin kiemeli, hogy az osztagok Gurko osztaga hadmozdulatának sikerétől függően kezdték meg menetüket, és éppen ezáltal egy „egységes gépezet” jött működésbe, amelynek tevékenységi területe 300 versztányi frontszakaszra terjedt ki.⁴¹

Még kiforrottabb az „osztag-problematikának” szentelt második mű, melyet 1895-ben publikált.⁴² Ebben Japancsin ugyancsak az 1877—1878. évi háború legfontosabb mozzanatainak egyikéhez nyúl.

Amellett, hogy az orosz hadsereg a háború első szakaszában váratlan és sikeres átkelést hajtott végre a Balkánon és egy 10 ezres osztaga kijutott a Balkánon túli Bulgáriába, elképesztő hatást gyakorolt a török vezetésre.⁴³

Az oroszok merész csapására felfigyeltek Európában. Nyilvánvalóan az aggodalom és az elragadtatás egyes érzéseivel írta Gartner német katonai megfigyelő: „Ez az ügynevezett kozák háború meghozta gyümölcsseit”.⁴⁴

Gurko osztagának harctevékenysége az orosz hadművészet nagyszerű példája volt. Két hágót foglaltak el a Balkánon, köztük a legendás hírű Sipka-szoros. Ezzel létrehoztak egy hídfőállást, amelyből a háború harmadik szakaszában már az egész orosz hadsereg támadása indult meg. Japancsin azt a feladatot állította maga elé, hogy Gurko csapatainak tevékenységét elemezze, rámutasson ennek a valóban jelentős katonai vállalkozásnak az erős és gyenge oldalaira.⁴⁵

Elemzéséből három körülményt érdemes megemlíteni:

1. Az osztag tevékenysége megcáfolta a nagy tömegű lovasság közvetlenül a harcmezőn való felhalmozásának célszerűségével kapcsolatos szkepticizmust.⁴⁶ Azt írja, hogy az osztag egészének hadászati feladatán kívül a lovasság, mint az osztag alkotó része, a legközvetlenebbül részt vett az osztag valamennyi harctevékenységekben.⁴⁷ Másképpen szólva, harcászati viszonylatban biztosítva volt az osztaghoz tartozó összes fegyvernem együttműködése.

2. A hadjárat hadászati jelentősége véleménye szerint abban rejlett, hogy gyakorlatilag ez az egész hadsereg elővédjének támadása volt, annak az éknek

40 *Japancsin*: Gurko főhadsegéd nyugati osztaga tevékenységének leírása. 1—3. rész, Szentpétervár, 1891—1893. 41 Uo. 2. rész, 1891. 89—90. o.

42 *Japancsin*: az 1877—1878. évi háború. Gurko főhadsegéd előrevetett osztagának tevékenysége. Szentpétervár, 1895.

43 Az osztag előnyomulása Törökországban aggodalmat váltott ki. Július 14-én a szultáni kancellária sürgőnyre közölte, hogy az „állam élet halál közé került”, július 24-én pedig, hogy „az állam léte hajszálon függ”. (L. *Japancsin*: Az 1877—78. évi háború. Az előrevetett osztag tevékenysége, 248. o.)

44 Idézet Geiszmantól. (Az 1877—1878. évi orosz—török háború... 173. o.)

45 *Japancsin*: i. m. 2—3. o. Gurko osztaga három fegyvernem alegységeiből és műszaki egységből állt. Állományában kb. 6000 gyalogos, többek között 6 bolgár népfelkelő druzsina, 5000 lovas és 40 ágyú volt. Az osztagot néhány nappal azután állították fel, hogy a Dunán erőszakos átkelést hajtott végre a 14. hadosztály, vagyis július 30-án. Az osztagot augusztus 11-én szüntették meg.

46 Uo. 25. o.

47 Uo.

az élet képezte, amelyik szétvágta a török állásokat kezdetben a Dunától a Balkánig, azután pedig a Balkánon is áthaladt.

3. Különösen érdekes Gurko tevékenységének elemzése a Sipka-szoros le-
küzdésekor.⁴⁸ A dolog lényege abban van, hogy a Sipka-szorost Gurko hátul-
ról foglalta el, azután, hogy leküzdötte a hegyerincet ott, ahol nem várták, a
Hainköy-hágón keresztül. Gurkóval egyidejűleg, de északi irányból, arcból lé-
pett működésbe a Sipkán a török állások ellen egy speciális osztag, amelyet
a főerőktől a hegyek választottak el. Ez volt a háború első „hadművelete”, aho-
gyan mai szóhasználatnál élnénk. De kellő összhang Gabrovcskij és az előreve-
tett osztag működésében nem volt, bár az egységes elgondolás ezekben az ak-
ciókban fellelhető volt.⁴⁹

Jepancsin eléggé pontosan mutat rá az osztag tevékenységében mutatkozó
nehézségekre. Az a benyomás alakul ki, hogy Gurko csapatának a legnagyobb
problémát a vezérkar okozta, amely július 11-én, még a Sipka elfoglalása előtt
kategorikusan utasította Gurkót arra, hogy csak a hegyi átjárók elfoglalásá-
ra korlátozza tevékenységét. Az osztag parancsnokát — Jepancsin szavai sze-
rint — „egy kicsit megzavarta” a vezérkar utasítása.⁵⁰ Teljesen indokolatlan
az a szünet is, ami Sipka elfoglalása után (július 19.) állt be az osztagok mű-
ködésében. Gurko csak egy hét múlva kap engedélyt az önálló cselekvésre.⁵¹
Ugyanezen idő alatt, pontosan ugyan azon a napon — július 19-én — az Égei-
tengeri Dede-Agacs kikötőjébe megérkezett az első szállítmány Szulejmán pasa
seregének csapataival, amelyeket a török hadvezetés az előrevetett osztag ellen
dobott át. Amikor Gurko végre parancsot kap az akció megindítására a kedve-
ző pillanatot már elszalasztották: Szulejmán serege befejezte összpontosulását
az arcvonala előtt.⁵²

Értékelve N. A. Jepancsin hozzájárulását a háború kérdéseinek feldolgozásá-
hoz, feltétlenül meg kell jegyezni, nagy érdeme, hogy elszakadt a háború „be-
fejezett tény”-ként való értelmezésétől, mint olyantól, amelyet csak komment-
álni lehet, de bírálni nem. Jepancsin egyéni megvilágításba helyezi a háborút.
Látja az orosz hadászat érdemeit, de árnyoldalait is. Az ő megközelítése elfogu-
latlan, bizonyos mértékig merész és eredeti nézet.

N. A. Jepancsin munkáit vitathatatlanul az orosz hadtörténettudomány ered-
ményei közé kell sorolni. Az 1877—1878. évi háborút Jepancsin bonyolult, el-
lentmondásos jelenségnek tekinti, amelynek keretei között helyet kaptak a ha-
dászat előremutató tendenciái (a hadjárat általános terve, Gurko osztagának
hadászati szerepe 1877. júliusában), de a félenkség és határozatlanság is elgon-
dolás realizálásában. Nem véletlenül értékelte nagyra Jepancsin orosz—török
háborúról írt műveit Mihnyevics, Baiov és Mislajevcskij.⁵³

A Jepancsin által kidolgozott koncepciót termékenyen fejlesztette tovább
E. I. Martinov igen tartalmas munkájában.⁵⁴ A szakmai felkészültség magas
szívnala, hatalmas tényanyag, főleg hadászati nézőpont — ezek ennek a mű-
nek jellemző vonásai.

Egyet kell érteni Martinov megokolásával a probléma elemzésének fontossá-

48 Uo. 69—110. o.

49 Uo. 45., 84—85., 92. o.

50 Uo. 47. o. Számításba kell venni, hogy ennek a határozatlanságnak nem volt valami komoly alapja. Ez ugyanaz az óvatosság volt, amiről Jepancsin a „Háborúk áttekintése”-ben beszélt, mint az orosz hadsereg hadászatának jel-
lemző vonásáról az adott háborúban.

51 Uo. 250. o.

52 Nehéz lenne megmondani, hogyan alakul a helyzet, ha Gurko elgondolása realizálódik, nevezetesen, ha rögtön
az átjárók elfoglalása után Filippal felé előrenyomulnak. (L. *Jepancsin*: i. m. 48. o.) Nyilvánvaló, az ilyen akciók
megalapozottabb erőket követeltek. Amellett az orosz hadászatot július 20-tól kezdte lebilincselni a „plevnai káprázat”.

53 L. Központi Állami Hadtörténelmi Levéltár 544. fond. I. vp., 1253. ó. e. 9., 106., 14. o.

54 *Martinov, E. I.*: Plevna blokádja (levéltári anyag alapján) Szentpétervár, 1900.

gát illetően. A Plevna alatti eseményeket „a háború legtanulságosabb periódusának” nevezi, mivel itt történt meg a megerősített állások elleni támadás és azok védelme, a különleges lovasság tömegének önálló tevékenysége, a nagy kiterjedésű megerősített tábor építése, a blokád megszervezése. Martinov helyesen mutat rá Plevna hadászati jelentőségére mondván, hogy a plevnai problémák keletkezése és kiküszöbölése „az egész hadjárat fő érdekessége”. A magunk részéről hozzátéhetjük, hogy a Plevna alatti, hőskölteménybe illő események világosan feltárták az orosz hadsereg és mindenekelőtt legfelső vezetésének gyengeségeit.

Következésképpen nyomon követi Martinov a plevnai csomópont keletkezését. Első lépésként, jogosan, hibát lát a jobbszárny biztosításában. „Az egész menet Viddintől Plevnáig — írja Martinov — kb. 180 verszta hosszan, az orosz csapatok előtt teljesen titokban zajlott, ami azzal magyarázható, hogy a főhadiszállás nem jelölt ki külön lovasságot a sereg jobbszárnyának biztosítására.”⁵⁵ Martinov munkájában a kérdést mélyebben veti fel: kétségbe vonja Plevna harmadik ostromának szükségességét, aminek egyedüli eredménye az volt, hogy bevettek egy zárt erődítményt Grivica falu közelében. Ellenben az oroszok vesztesége kb. 150 000 ember volt.⁵⁶

Martinov koncepciója fokozatosan rajzolódik ki. Megmutatja, hogy a haditanácson elfogadott döntés Plevna ideiglenes blokádjának megszervezéséről (a gárda hadszíntérre érkezéséig) egyedül a lovasság erőivel hatástalannak bizonyult. Szeptember 22-én „az orosz lovas osztagok megtisztították a szófiai országot, majd különféle irányokban széthúzódva, megnyitották a török szállítmányoknak az utat Plevna felé.”⁵⁷

A plevnai dráma új szakasza kezdődött: az úgynevezett „szoros blokád” terv megvalósítása, ami az orosz hadseregtől másfél hónapot vett el. Martinov szavai szerint a határozott cselekvésnek is voltak hívei. Ezekhez számítja Gurko tábornokot, és M. D. Szkobeljevet, „az orosz tábornokok legtehetségesebbikét.”⁵⁸

Újra kezdődött a vita a blokád célszerűségéről, amikor a foglyoktól, akiket Oszmán pasa közlekedési vonalának áttörésekor, és Gornij Dubnyak elfoglalásakor (szeptember 24.) ejtettek, ismertté vált, hogy a török helyőrség létszámát Plevnában erősen túlbecsülte az orosz vezérkar. Október 26-án, hosszú vita után döntés született a blokádról, mint Plevna birtokbavételének egyetlen lehetséges módjáról.⁵⁹

1877. november 6-án Gurko, a nyugati osztag lovasságának parancsnoka, jelentést tett a főparancsnoknak, amelyben védelmezte azt az eszmét, hogy hirtelen rajtaütéssel szét kell verni a török osztagot Ohranie-nél (a szófiai úton a Balkán lábánál), át kell kelni a Balkánon, és szét kell verni az Oszmán pasa fogságból történő kiszabadítására alakuló seregetestet. E. I. Totleben más véleményen volt. Három nappal korábban jelentette Nyikoláj Nyikolajevicsnek a „megfigyelő osztag” létrehozásának szükségességét a Szófia körzetében alakuló hadsereg kapcsán.⁶⁰

A felső vezetés határozatlansága és óvatossága kompromisszumra fajult, a közepszerűségnek e szüleményévé, és a problémák bűvös körének atyjává. Gurko osztagának létrehozásáról csak november 14-én döntöttek, november 25-re

55 Uo. 13. o.

56 Uo. 24—25. o.

57 Uo. 67. o. Ennek a sikertelenségnek az oka az orosz lovasság tevékenységének teljes összehangolatlansága volt, Október 11-én a blokád biztosítását végrehajtó lovas egységek nem tudták feltartóztatni a Plevna felé menetelő-16 000 fős és ágyúkkal felszerelt osztagot. Az osztaggal együtt vonult be Plevnába egy hatalmas szállító oszlop 1500 fogatolt járművel és lőszert szállítva. Október közepére Plevna és Ohrania között öt támpontot hoztak létre, ami biztosította a Plevnába zárt helyőrség ellátását. Ezáltal a tüzérség erőivel létrehozott blokádát áttörték.

58 Uo. 149. o.

59 Uo. 150. o.

60 Uo. 162—164. o.

Gurko hatalmába kerítette Ohranyijet, megkapaszkodott a Balkán Etrovolszk-i hágóin, és ott tartózkodott még két hetet Plevna eleste után. A főparancsnok nem szánta rá magát, hogy a Balkán leküzdésére induljon Plevna bevétele előtt. A „plevnai káprázat” a legvégsőig megtartotta erejét.

A szerző fő következtetése: „Az orosz hadsereg általában nem volt felkészülve a háborúra, fegyverzetében elmaradt a törökökétől, szervezeti és kiképzési rendszere, felszerelése és ellátása nem volt szilárd alapokra építve.”⁶¹ Ezek a problémák — Martinov szavai szerint — „részben azzal magyarázhatók, hogy a háború Oroszországot az átalakulások időszakában érte, amikor minden átmeneti állapotban volt.”⁶² Saját fő következtetéseként rámutat a szerző a háborúra való felkészületlenség következő összetevőire:

1. Annak az előnynek a lebecsülése, amely a fegyvertechnika fejlődése következtében a védelmet átmenetileg fölénybe juttatja a támadással szemben. „Ilyen feltételek mellett a támadó kénytelen volt lehetőség szerint elkerülni a megerősített állások frontális rohamát, törekedvén a megkerülő hadmozdulatokra.”⁶³

2. „Az orosz főhadiszállás nem ismerte kellően a háború színterét.”⁶⁴

3. „Ami a gyalogság harcászataát illeti, túl nagy jelentőséget tulajdonítottak a szurornynak a golyó rovására. Az irodalomban még a legtekintélyesebb írók is azt bizonygatták, hogy mivel a háborúban a fő tényező az ember, nem kell sietni a korszerűsített fegyverek bevezetésével.”⁶⁵

4. „Az orosz hadsereg leggyengébb oldala a fegyverfajták közötti nem kielégítő összhang volt. A vezetők többsége nem tudta alkalmazni az együttműködést a gyalogság, lovasság, tüzérség között.”⁶⁶

Ami pedig Plevnát, elemzésének közvetlen tárgyát illeti, Martinov az általunk már Jepancsin nézeteiből ismert következtetésre jut: azután, hogy nem sikerült szétverni Oszmán pasa hadtestét, nem kellett volna blokádot alkalmazni, mivel ez elvonta az erőket a fő hadműveletektől. Elegendő lett volna egy fedező osztagot kiállítani ellene a megerősített állásokban.⁶⁷

Martinov fejtegetéseiben sok meggyőző van. Úgy vélem, egy burzsoá hadtörténész ennél többet egyszerűen nem mondhatott. Szerintünk következtetéseit az az őszinte törekvés sugallta, hogy országának hadseregét erős, jól szervezett, a haditechnika és a hadtudomány fejlődésével lépést tartó hadseregnek lássa.

A háború hadászati problémáinak sajátos értelmezését adta M. A. Domontovics tábornok, a jelentős katonai teoretikus, a Hadtörténeti Bizottság másodelnöke.⁶⁸ Domontovics kutatásainak kifejezetten gyakorlati feladata van: „fellépni a katonai igazgatásnak az elmúlt hadjáráttal kapcsolatos tevékenységéhez és rendeleteihez kritikusan viszonyulók ellen”.⁶⁹

Neveket nem említ, de láthatatlan ellenfelei között könnyű felismerni Jepancsint és Martinovot is.

Domontovics a következő vádakot fogalmazza meg, amelyeket a katonai igazgatásnak címeztek a kritikusok: 1. A kedvező időpontot elszalasztották a háború megkezdésére; 2. Az ellenfél sajátosságait és eszközeit nem tanulmányozták kel-

61 Uo. 257. o.

62 Uo. 257. o.

63 Uo. 256. o.

64 Uo. 257. o.

65 Uo. 257. o.

66 Uo. 258. o.

67 Uo. 256. o.

68 *Domontovics, M. A.*: A Balkán-félszigeten lezajlott, 1877—1878. évi orosz—török háború áttekintése. Szentpétervár. 1900.

69 Uo. 5. o.

16 mértékben; 3. Nálunk nem volt kialakult vélemény arra nézve, hogyan kell a törökökkel harcolni; 4. A működési terv nem volt kellő időben kidolgozva és 5. A Duna mögé késedelmesen vetettek be jelentős erejű orosz csapatokat.⁷⁰

Nem nehéz észrevenni, hogy komoly problémákról van szó, amelyek gyakorlatilag a hadászati kérdések egész körét felölelik. Domontovics műve mintegy válasz az összes fent említett vádra. Közülük egyiket sem fogadja el. Értelmezésében és az eszmények magyarázatában Geiszmanhoz áll közel. De akaratlanul is, Geiszmantól eltérően, sok fogyatékoságot feltár a háború előkészítésével kapcsolatban.

A hadjárat hadászati tervét érintve azt írja, hogy az részenként fogalmazódott meg Obrucsev tábornok vázlatos, 1876 őszén készített terve alapján. II. Sándor cár bátyjának, Nyikoláj Nyikolajevics nagyhercegnek főparancsnoki kinevezése után, azaz 1876 november elején, a működő hadsereg vezérkari főnökének helyettese, Levickij tábornok összeállít egy úgynevezett „Főparancsnoki tervet”, amelynek alapját Obrucsev elgondolásai képezték.⁷¹ 1876 telén mégsem kezdődött el a háború a törökországi hadjárat új tervével, bár az már nagy erők bevetését feltételezte.⁷²

Jellemző képet felelt a hadsereg létszámának alakulásáról a háború kezdeti időszakában. Ellentmondásokba keveredik: egyrészt azt állítja, hogy elegendő erő állt rendelkezésre (hét hadtest és két hadosztály, a román csapatok, és a bolgár druzsinák — 300 000 ember 186 000 török ellen), másrészt kommentár nélkül közli, hogy a Plevna alatti vereség után új erőkre volt szükség.⁷³

Ez csak Domontovics számára „rejtély”, arról van szó, hogy ő teljességgel elfogadja az erők indokolatlan széttagolását, azt a „stratégiai legyezőt” az al-dunai osztagtól Nikápolyig, amely az erők kétharmadának kikülönítését jelentette a maradék egyharmad tevékenységének biztosítására.

Nagyon érdekesek Domontovics kísérletői az erőszakos dunai átkelést végrehajtó vezetés hadászati tervei lényegének megvilágítása szempontjából, amelyekkel értékelni próbálja a cár és a főparancsnok közötti, a török határok átlépése után két héttel keletkezett nézeteltérés gyökereit.

Július 9-én Nyikoláj Nyikolajevics a hadseregnél tartózkodó II. Sándornak jegyzékben javasolta a következő eljárást: abba kell hagyni a felkészülést Ruscsuk ostromára, csak a figyelésére kell szorítkozni két hadtest erőivel, amelyek a hadműveleti vonalat balról biztosítják. Jobbról ugyanilyen szerepet játszik a Plevnához előretolt IX. hadtest. A főerők (valójában csak a VIII. hadtest, mivel a IV. és a IX. a Duna másik oldalán tartózkodott — V. VII.) megindulnak Gurko nyomában Tarnovóhoz, és tovább a Balkán mögé. Domontovics támogatja ezt a tervet, hangoztatva, hogy az megfelel a körülményeknek.⁷⁴

Ugyanakkor II. Sándor a terv ellen lépett fel, teljesen hatalmába kerülve az ellenség lehetőségeiről alkotott felnagyított elképzeléseknek. Úgy vélte, hogy nem szabad támadni, amíg az ellenfél jelentős erői Ruscsuknál és Sumlánál nem vonulnak vissza az általuk elfoglalt erős állásokból, ahonnan az orosz balszárnyat fenyegetik. Ugyanez a helyzet a jobbszárny is, amíg Nikápoly és Plevna az ellenség kezén van.

⁷⁰ Uo. 5—6. o.

⁷¹ Ennek a dokumentumnak a szövegét l.: Központi Állami Hadtörténelmi Levéltár, „A hadvezetés hadászati tervei előkészítésének áttekintése”. 485. fond, 745. ö. e. 3—12. o. Figyelemreméltó, hogy a „főparancsnok terve” Ruscsuk bevételének szükségességéből indul ki, erre két hetet szánva. (L. uo. 11. o.)

⁷² Uo. 16—17. o. Lényeges beismerés, főleg ha figyelembe vesszük, hogy ez alatt az idő alatt Törökország 390 zászlóaljat mozgósított, továbbfejlesztette az erődöt, megerősítette flottilláját a Dunán. L.: *Geiszman: Az 1877—78-as orosz—török háború*. 28. o.

⁷³ *Domontovics: Az 1877—1878. évi orosz—török háború áttekintése*. 18—19. o. Sőt mi több, a továbbiakban Domontovics rámutat, hogy II. Sándor még azelőtt kiadta az utasításait, hogy a Plevna alatti kudarcról hírt kapott volna.

⁷⁴ Uo. 31. o.

Domontovics azt írja, hogy az uralkodó ellenvetései fáradhatatlan körütekintésből, a hadszíntéren zajló események feszült figyelemmel kíséréséből fakadtak.⁷⁵ Mindazonáltal a dokumentumok valódi tartalma elsikkad nála. Nem érti meg, hogy II. Sándor a hadsereget voltaképpen elhúzódó akcióra kárhóztatja, amikor nyilvánvalóan összekapcsolja a támadás lehetőségét és a törökök visszavonulását az erődnégyszögben lévő erős állásaikból. Éppen ilyen koncepcióból fejlődött ki Plevna is. A főparancsnok terve ugyanakkor a másik oldal szélsőségségével tűnik ki. Annak a kérdésnek a felvetése, hogy a Balkánon olyan kis erővel indítsanak támadást, amilyenek csak azután állnak rendelkezésre, hogy a négy hadtestet az Al-dunától Nikápolyig terjedő fronton oly szélesen széttagolják — legalább is indokolatlan. Ily módon Domontovics a két nézőpontot igyekszik összeegyeztetni. Így jelenik meg az a fő irányvétel, ami rokonítja őt Geizmannel: ő is az események uszályában halad. Fő feladatának a megtörténtek „védelmét” tekinti az indokolás és a magyarázat útján.

A Plevna alatti események kezdete és befejezése közötti periódust csak nagyon futólag elemzi. Ez nyilván nem véletlen. A dolog lényege abban van, hogy minden lojalitása mellett Domontovics, mint képzett és éles elméjű katonameger, nem tudta nem észrevenni a hibák egész sorát a katonai felső vezetés tevékenységében. Plevnával kapcsolatban éppen ilyen szellemben nyilatkozik: „a Plevna alatti első vereség után, ha arra törekszünk, hogy minden áron birtokba vegyük (az ellenség) megerősített állásait, még számbeli és technikai fölény esetén is fölöslegesen megyünk rohamokra; rengeteg embert veszítünk, a blokádnak pedig szükségtelenül elhúzza a háborút néhány hónappal”.⁷⁶ Ilyen elemzés azonban mindössze csak egyszer fordult elő.

Szerintünk Domontovics a háború harmadik szakaszának elemzésénél a legobjektívabb, aminek központi láncszeme a Balkán erőszakos leküzdése és a Konstantinápoly felé indított lendületes támadás volt. Nem kerülte el figyelmét, hogy maga a balkáni átkelés gondolata új volt a hadművészet fejlődésében. Sajátosan elemzi Gurko működését, akinek elgondolását mindenképpen helyesli, két körülményre fordítva figyelmét: A törökök Arab-Konak-i állásaiban lévő főerőinek bonyolult megkerülése, és viszonylag nagy erők kijelölése az ellenség szabad manőverezését kizáró hadműveleti fedező osztagba.⁷⁷ Domontovics helyes értékelést ad az orosz hadsereg tevékenységéről, a háború utolsó időszakában határozottnak és lendületesen nevezte azt.

Az orosz—török háború felkeltette egy jelentős orosz történész, A. K. Puzirevszkij érdeklődését is, aki több ízben elemezte azt. 1881-ben publikálta a balkáni hegygerinc 1877. téli, Gurko osztaga általi leküzdéséről szóló munkáját.⁷⁸

Különösen érdekes a mű harmadik része, amelyben értékeli az átkelés terveit és azok realizálását. Nyomon követi a török állások kettős megkerülése tervének születését, részletesen vizsgálja a hadműveletre való felkészülés folyamatát, beleértve a hágók felderítését is.⁷⁹

Puzirevszkij, mint hivatásos katona, jól látja a tervezett manőver lényegét, „hadászati és harcászati szempontból igen jelentős”-nek nevezi azt.⁸⁰

Elemzése azonban inkább leíró, mint tudományosan feltáró jellegű. Figyelemmel kíséri az egyes hadoszlopok működését, nagy figyelmet fordítva a hegyeken való átkelés részleteire és a téli Balkán támasztotta nehézségekre. Az

75 Uo. 32. o.

76 Uo. 11. o.

77 Uo. 72—73. o.

78 *Puzirevszkij*: Gurko osztagának átkelése a Balkánon 1877 telén. Szentpétervár, 1881.

79 Uo. 59—62. o.

80 Uo. 68. o.

egész hadművelet egységes képe nem áll össze a műben. Kevés figyelmet fordít az egyes hadoszlopok közti kapcsolat vizsgálatára. Egészében ez a mű töredékes jellegű, elmarad Jepancsin ismert munkája mögött, Puzirevskij érdeme inkább a színes és érdekes elbeszélés az osztag akcióiról, mint ezeknek az akcióknak az értékelése.

Egészen más jellegű Puzirevskijnek az a műve, amelyik a gárda ténykedését írja le a plewnai blokád időszakában.⁸¹ Ez alapos, gazdagon dokumentált munka. Jelentősége mindenképp előtt abban van, hogy megkísérli az orosz hadsereg harcászati eljárásai fejlődésének végigkövetését olyan körülmények között, amikor az komoly ellenséggel szemben folytatott állásháborút. Nagyon jellemző, hogy ezeket a körülményeket Puzirevskij úgy jellemzi, hogy azok „teljesen újak” az orosz hadsereg számára.⁸² Ráadásul feltárták a „csapatok békekiképzésének minden célszerűtlenségét olyan rendszer elvei szerint, amely abban az időben uralkodott, és mindmáig sem veszítette el teljesen gyakorlati jelentőségét”.⁸³

A legfigyelemreméltóbb az 1877. október 24-i Gornij Dubnyák alatti harc részletes elemzése. Ez az ütközet minden bizonnyal a legkifejezőbb Puzirevskij fent említett „új körülményei” szempontjából. Az oroszok többszörös túlerőt állítottak ki a törökök ellen, ugyanakkor veszteségeik csaknem elérték a török osztag teljes létszámát.⁸⁴ A harc menetében — amint erre Puzirevskij rámutat — megmutatkozott az a tendencia, hogy elkerüljék a tömeges csapatmozgást, és megfigyelhető volt a katonáknak az a törekvése, hogy új módokat keressenek az ellenség megközelítésére (a terep felhasználása, szökellés, beásás); „a tömegekkel indított és „hurra” kiáltásokkal kísért sikertelen rohamok után a tisztek és az alacsonyabb rangúak felismerték annak szükségességét, hogy megváltoztassák a cselekvés módját, megkezdődött a szökellések és kúszások fáradságos, de termékeny munkája, hol kis csoportokkal, hol egyenként”.⁸⁵ Puzirevskij jogosan jegyzi meg, hogy a kézi sánceszközők hiánya indokolatlanul nagy veszteségekhez vezetett.

Amikor A. K. Puzirevskij eljut a következtetésekhez, megmutatkozik a szakadék a hadászati gondolkodása és a harcászati kérdésekre vonatkozó nézetei között. Azt írja, hogy a gárda rohamai a szófiai úton „elégtelen harcászati felkészítésüket tükrözték, amelyek a formális, felületes, békebeli gyakorlatok minden tipikus vonását magán viselték”.⁸⁶

Jogos a megjegyzése az orosz csapatok bátorságáról. Nem kifogásolható a tűzérség tevékenységének nagyra értékelése sem (különösen Teris alatt október 24-én és 28-án).⁸⁷ Ugyanakkor a hadászati kérdésekben Puzirevskij hű a tradíciókhoz: a blokádot a probléma megoldásának egyedül lehetséges módjaként tekinti. Figyelemre méltó, hogy a blokáddal szemben egyetlen lehetséges alternatívát emel ki: a rohamot, amely ellen azonban fellép, hivatkozva a megelőző három kísérlet „súlyos véráldozataira”. Más elképzelése Puzirevskijnek nincsen. Nem jut eszébe a gárda más jellegű felhasználása a Plevna alatti blokádban való részvételen kívül.⁸⁸

Puzirevskij felvetette egy az orosz—török háborúról írandó átfogó munka gondolatát. Ez az elgondolás megvalósítatlan maradt, csak a bevezetést írta

81 *Puzirevskij*: Tíz évvel ezelőtt. Az 1877—1878. évi háború. Szentpétervár, 1887.

82 Uo. 8. o.

83 Uo. 7. o.

84 Uo. 86., 151—152. o.

85 Uo. 147. o.

86 Uo. 226. o.

87 Uo.

88 Uo. 225. o.

meg, amit önálló mű formájában 1889-ben jelentetett meg.⁸⁹ „Az orosz hadsereg” kisebb lélegzetű munka, amely azt a célt tűzte ki, hogy megállapítsa Oroszország fegyveres erői háborúra való felkészültségének fokát. Egészében Puzirevskij ebben a műben nem elemzi mélyen a katonai felsővezetés munkáját. De egy egész sor megállapítása helytálló. Így pl. felismeri a tüzér- és lövészegységek egy részének elavult voltát. Helyesen jegyzi meg, hogy a hadsereg harcászati felkészítésében sok gyenge pont volt. Ezek közül a fő gyengeségnek tekinti a csatárlánc-harcászat bevezetésének nem kielégítő mérvét: „a lánc általános irányítása nem volt megfelelően szilárd, érződött a széttagolásának szükségessége önállóbb és jobban irányított részekre, mint az egység”. Ugyanolyan lényeges hiányosságnak tartja „a csapatok tábori kiképzése ügyének formális kezelését”.⁹⁰ Nehéz lenne ellentmondani Puzirevskijnek abban is, hogy az orosz gyalogság számára ez a helyzet „véres leckévé” vált.⁹¹

Teljesen reálisan értékeli más fegyvernemek harcászati felkészítésének állapotát is. A lovassággal kapcsolatban azt állítja, hogy harcászati felkészítése nem felelt meg „létszám- és lóállománybeli fölényének”, kiképzése az „egyik rendszerről a másikra való áttérés” jegyében folyt. A tüzérség harcászati eszközei hiányosságának tekinti Puzirevskij a következőket: „a tüzérség a viszonylag távoli állásokban való településre korlátozódott, és csak ritkán kísért a gyalogságot az ellenség felé még lehetséges közelbe”.⁹² Számításba kell venni, hogy ez a mű sok évvel a háború után íródott és ezért a hadsereg összetételének elemzését Puzirevskij azzal veti össze, ami a háború idején történt. A mű következtetései ezáltal nyernek nagy meggyőző erőt.

Puzirevskij jelentősen hozzájárult a háború megvilágításához. Fő érdemének kell tekinteni az orosz hadsereg harcászati tapasztalatainak általánosítását. Helyesen és a teljességre törekedve tárta fel Oroszország fegyveres erőinek korántsem kielégítő felkészültségét; egészen közel járt e felkészületlenség lényegének, következményeinek és okainak meghatározásához.

Kiemelkedő helyet foglalt el a Balkán-félszigeten lezajlott 1877—1878. évi orosz—török háború historiográfiájában a „Leírás az 1877—1878. évi orosz—török háborúról a Balkán-félszigeten” című kollektív munka⁹³, gyakorlatilag a legjelentősebb történeti kutatás e témában: több kötetes tanulmány, aminek munkálatai hosszú ideig tartottak. A Hadtörténelmi Bizottság létrehozásától a „Leírás” utolsó kötetének megjelenéséig 34 év telt el. Az orosz hadtörténettudományban ez a mű az 1877—1878. évi orosz—török háború legátfogóbb és legalaposabb elemzése.

A dolog lényege azonban nemcsak ebben a — képletesen szólva — mennyiségi oldalban rejlik; a „Leírás”-t a háborúval kapcsolatos hivatali álláspontok kifejtésének szánták. A Hadtörténelmi Bizottság egész tevékenysége a katonai vezetés keretei között és annak kontrollja mellett folyt. Egy sor kérdésben a szerzői kollektíva valós képet tudott adni az eseményekről, kritikához folyamodott és a katonai felső vezetés részéről „elfogadható” értelmezés kialakítását egyáltalán nem állította a középpontba.

A „Leírás” felöleli az orosz hadtörténettudomány minden igazi eredményét. Tükröződnek e munkában az Oroszország objektív valóságának ellentmondásai az imperializmus korában, olyan ellentmondások ezek, amelyek az elemzés-

89 Uo. Az orosz hadsereg az 1877—1878. évi háború előtt. Szentpétervár, 1889.

90 Uo. 71. o.

91 Uo. 73. o.

92 Uo. 74., 76. o.

93 L. „A Balkán-félszigeten lezajlott, 1877—1878. évi orosz—török háború leírása”. I. k. Szentpétervár, 1901.

re való törekvés és az attól való nyíltan kifejezett félelem között alakultak ki, hogy a cárizmus ideológiai pozícióit a meggondolatlan kritikával esetleg gyengítik. Mindkét oldal jelen van a tanulmányban. Meglétük indokolja egyrészt a munkához való kritikai hozzáállás szükségességét, másrészt benne rejlő pozitív, valóban tudományos meghatározások figyelmes kiválasztását.

A „Leírás” egyik kötetét a hadviselő felek háborút megelőző helyzete jellemzésének szentelték.⁹⁴ Igen figyelemre méltó itt a török fegyveres erők értékelése.⁹⁵ Ez reális alapokon nyugszik. A szerzők a török hadsereg erős oldalai közé sorolják a török katona állóképességét, különösen a védelemben; a védelem megszervezésének képességét földmunkák széles körű alkalmazásával és a tüzérvonal racionalis felhasználásával; a török tüzérség magas minőségi színvonalát. Artamonov és Parenszov gyenge pontnak nevezi Törökország fegyveres erőinél a katonai vezetés rendszerét, amely jellemzésük szerint esetlen és kevésbé hatékony.⁹⁶ A szerzők következtetése: — „a török hadsereg sokkal komolyabb ellenfélnek bizonyult, mint azt várták”⁹⁷ — mögött súlyos tapasztalatok húzódnak meg.

A Vojgye tábornok, a Hadtörténelmi Bizottság harmadik elnöke által írt fejezetben, amely az orosz hadsereg technikai felkészültségével foglalkozik, gazdag tényanyag van felsorakoztatva, végkövetkeztetése egészében az előttünk már ismert meghatározások medrében marad. Vojgye úgy véli, hogy a fő hiányosságok és mulasztások „a csapatok nem kellő harc kiképzésében, a harc szabályzatokban rögzített korszerű követelményeinek figyelmen kívül hagyásában, néhány, a feladat színvonalának nem megfelelő katonai vezetőkben” keresendők.⁹⁸ E helyzet okát Vojgye abban látja, hogy „a közeli európai háborúkról hiányosak és nem elegendők még a levont következtetések”.⁹⁹ Nem nehéz észrevenni, hogy a megállapítások jók, de korlátozottak. Feltehető a kérdés: mi a mélyebb oka e következtetések hiányának? Vojgye nem ad erre feleletet.

A felek hadászati terveinek értékelését, és általában az ellenfél hadászati lehetőségeit külön fejezetben írta le Vojgye tábornok.¹⁰⁰ Egészében elfogadja a hadjárat tervét, amelyet Artamonov és különösen Obrucsev javaslati és számításai alapján dolgoztak ki.¹⁰¹ Egyetért a fő hadművelleti iránnyal és a haditevékenység hadászati céljával. Fejtegetésében szembeötlik két körülmény. Először: megállapítja a főparancsnok ideiglenes számításainak indokolatlanságát, aki II. Sándornak azt írta 1877. március 16-i levelében, hogy a terv alapja a végleges leszámolásra irányuló elgondolás. Érdekes elemzése a török hadászati tervekről. Lényeges és fontos beismerést tesz: „Konstantinápoly a következő elgondolás alapján állt: „oldalba kell kapni az oroszok lehetséges támadását az erődnegyszögtől nyugatra. Az ehhez szükséges erőket a Plevna—Lovcsa vonalon kell felvonultatni.”¹⁰² Meg kell jegyezni, hogy éppen ebből az irányból jövő csapás lehetőségére utalt az Obrucsev által készített terv is, amelyben a török erőknek a háború előestéjén való elhelyezéséről és létszámáról is adott számvetést: ebből kitudnik, hogy Viddinnél több mint 50 ezer katonát, az erődnegyszögben pedig mindössze 46 ezret összpontosítottak.¹⁰³ Ebben az értelem-

94 Uo.

95 A fejezetet Artamonov, Parenszov, Vejmar és Benderev írta. Artamonov a hadjárat terve kidolgozásának egyik résztvevője, Parenszov, szintén ismert személy. A két orosz szerzőt a Hadtörténelmi Bizottság hívta meg, mint az egyes kérdések konzultánsait.

96 L. „Az 1877—78. évi orosz—török háború leírása”. I. k. Szentpétervár,

97 Uo. 48. o.

98 Uo. 142. o.

99 Uo.

100 L. „Az 1877—78. évi orosz—török háború leírása” 2. k. Szentpétervár, 1901. 1—26. o.

101 L. *Beljaev*, N. I.: Az 1877—78. évi orosz—török háború”. 67—75. o.

102 Vojgye, K. M. ezt az idézetet az egyik török katonai teoretikus, Strekker pasa memoárjaiból vette. „Leírás...”

2. k. Szentpétervár, 1901. 23. o.

103 Uo. 18. o.

ben a plevnai, hőskölteménybe illő események keletkezése mindenképpen meg-előzhető lett volna és indokolatlannak tűnik.

Ilyenek a háborút megelőző események fő jellemzői a „Leírás” szerzőinek ér-telmezésében. Azok lényege olyan reményt kelthet bennünk, hogy magukat a hadieseményeket is reálisan értékelik.

A háború első szakaszának eredményeit értékelve Vojgye tábornok külön fe-jezetben azt írja, hogy azok a számítások, hogy Törökországgal egycsapásra vé-gezzenek, egyáltalán nem igazolódtak be. Ennek a fő oka volt véleménye sze-rint — amivel nem is lehet vitatkozni — „az orosz erők és az eléjük állított hal-talmas hadászati feladat aránytalansága, vagyis, hogy a török erődnégyszög ki-terjedt megerősített körletét, teljesen megkerüljék...”¹⁰⁴ Ennek az elképzelés-nek konkrét eredménye — a lehetőség szerint egyetlen csapással, és a határ atlépését követő 13—14 héten belüli végrehajtás.¹⁰⁵ Vojgye azt írja, hogy a fő-parancsnok említett elgondolásai arra a feltételezésre alapultak, „hogy a törö-ök nincsenek abban az állapotban, hogy elég erős ellenállást tanúsítsanak az orosz hadsereggel szemben, elmaradnak mögötte számban, minőségben, akció-képességben és — mint akkor feltételezték — a harcvezetés képességében is”.¹⁰⁶

Másodszor: elismeri, hogy az orosz hadvezetés alábecsülte a törökök há-borús előkészületeit, amelyek 1876 novemberétől, az orosz hadsereg mozgósítá-sától kezdődtek. Az orosz vezérkar előtt — véli ő — ismeretlen volt, hogy a tör-ök hadsereg szert tett „a harcászati védelem sajátos módszere” megszervezésé-nek képességére.¹⁰⁷ Végeredményben az „orosz fél korábbi optimista hangulata, amely a török harci erők alacsonyra értékelésén alapult, nyomot hagyott a fe-jekben, és bizonyos hatással volt a további elgondolásokra és a Dunán túli tevé-kenységre.”¹⁰⁸ Vojgye joggal mondja, hogy 1876 novemberétől 1877 áprilisáig az idő teljesen Törökország javára dolgozott.¹⁰⁹

Saját, végleges koncepciót azonban nem terjeszt elő. Ennek folytán elemzé-sének kritikai oldala csupán egyes megjegyzésekre korlátozódik. A szerző több-ször ellentmondásba kerül: Törökország harci erejének alábecsüléséről tett helyes megjegyzése után hirtelen közli, hogy a vezérkarnak elég hű adatai vol-tak az ellenségről. Számolni kell azzal a ténnyel, hogy az orosz hadsereg „egyed-üli támadó ereje Gurko tábornok előrevetett osztaga volt, amelyet csak a VIII. hadtest erőinek egy része támogathatott”.¹¹⁰

Vojgye helyesen tárja fel a háború első szakaszának belső ellentmondásait: a Dunán való erőszakos átkelés sikeres végrehajtását, a Balkán leküzdését az előrevetett osztaggal. (Július 17-én Gurko tábornok bevette Kazanlikot, 19-én elesett a Sipka-szoros védelme.) „Áttörték a törökök második, utolsó remény-ségét is a Balkán-vonulatot, amely fedezte a fővárosukhoz vezető utakat. Nyit-va állt az út Cárgrádba.”¹¹¹ A támadáshoz szükséges erők azonban hiányoz-tak és mivel július közepére nyilvánvalóvá vált, hogy a területi hódításokat nem erősítette meg a török főserg, az annak jelentős része felett aratott ha-tározott harcászati siker elmaradt.

Ilyen körülmények között az egész hadászati elgondolás végrehajtásának biz-tosítéka hiányzott. A Plevna alatti események, amelyek „teljesen váratlanul érték az orosz parancsnokokat”, pótlólagos nehézségeket támasztottak, ameny-

104 „Az 1877—78. évi orosz—török háború leírása” 3. k. 2. rész. Szentpétervár, 1905. 295. o.

105 Uo. 2. k. 14—15. o.

106 Uo. 15. o.

107 Uo. 16. o.

108 Uo.

109 Uo.

110 Uo. 295. o.

111 Uo. 293. o.

nyiben mellékvágányra terelték „az orosz erők figyelmét és irányát, amelyek eddig a Balkánhoz és a Balkán mögé igyekeztek”.¹¹²

Itt minden eléggé meggyőző, csak egy kínálkozó lépés hiányzik: hogy a plevnai késedelmeskedést szükségtelennek minősítse, határozottan állást foglaljon amellett, hogy elegendő lett volna fedező erők hátrahagyása és a Dunán túra való további előnyomulás előkészítésére. Egy ilyen döntés — magától értetődően — feltételezte volna a pontos elképzelést az ellenfél létszámáról Plevnában. De a parancsnokság ebben tévedett, lényegesen túlértékelt Oszmán pasa erőit.¹¹³ Ezért az első időszak végén „az orosz hadsereg főerői Bulgáriában szét-szórta helyezkedtek el két természetes akadály, a Duna és a Balkán fő vonulata között. Az orosz hadsereg itt kénytelen volt három álló, átlag kb. 300 verszta hosszúságú arcvonalra tagozódni. Ily módon meg volt fosztva a szükséges rugalmasságtól, a manőverezési szabadságtól és a mozgástól.”¹¹⁴

A háború második időszakát értékelve Vojgye azt „elhúzódo, több mint négy-hónapos fennakadásként” jellemzi „aminek ideje alatt minden aktív tevékenység csak Plevna körül zajlott, a többi hadszíntéren védelmi helyzetbe kényszerült.”¹¹⁵

Ugyanakkor annak megértése, hogy ez az időszak elhúzódo jelleget ölt, nem ment azonnal. Augusztus elején a főparancsnok még úgy vélte, hogy Plevnával nagyon gyorsan leszámolhat anélkül, hogy megvárná az erősítést Oroszországból.¹¹⁶ De a török hadsereg támadása augusztus 21-én a Sipka-szorosnál és Plevna szeptember 11—12-i sikertelen ostroma véget vetett ezeknek a reményeknek.

A hadászati szempontból fontos augusztusi hónapot a „Leírás”-ban Bradke vezérkari százados elemzi. A szerző helyesen indokolja, hogy a sipkai állások megtartása különösen fontos és jelentős volt. Éppen ezen a szoroson keresztül vezetett a legrövidebb út Plevnához — légvonalban Kazanliktól, Szulejmán pasa seregének bázisától — 160 verszta távolságra.¹¹⁷ Nem véletlen, hogy nagy arányú támadásához a török hadsereg éppen ezt az irányt választotta. Bradke azt mondja, hogy az osztag veresége a Sipka-szorosban nehéz helyzetbe hozta volna az orosz hadsereget. Sipka és Plevna között az orosz hadsereg ereje nem volt elegendő ahhoz, hogy Szulejmánnal szembeszálljon, ehhez Plevna alól kellett volna erőket kivonni. Ráadásul Szulejmán pasa sikerének jelként kellett szolgálnia az aktív tevékenység megindításához mind a Sumla alatti hadsereg, mind a plevnai csoportosítás számára. Egyszóval, a Sipkán rendkívül bonyolult csomópont keletkezett.

Az orosz erők felkészültsége kívánni valót hagyott maga után. A támadás kezdetére Radeckij osztagának erői széles körzetben szóródtak szét, közvetlenül Sipkán két zászlóalj, öt kozák lovasszásad, öt bolgár druzsina tartózkodott. Az Elen városánál indított demonstrációt Radeckij a főerők mozgásának vélte, és Tarnovoból az erők nagy részét ebben az irányban mozgatta, nem pedig a Sipkához. Bradke közli, hogy a sipkai roham teljesen váratlanul érte Radeckijt, aki még augusztus 18-án reggel is jelentette a törzsnél, hogy „Sipkán nyugalom van, az ellenség visszavonult a Hainköy-i-hágóból.”¹¹⁸ Az augusztus—szeptemberi harcok a Sipkán rendkívül szívós küzdelmek voltak. Augusztus 26-án Radeckij igyekszik rábírní a tábori parancsnokságot megkerülő műve-

112 Uo. 296. o.

113 Uo. 3. k. 2. rész. Szentpétervár, 1905. 299. o.

114 Uo. 301. o.

115 Uo. 287. o.

116 Uo. 4. k. Szentpétervár, 1906. 18—19. o.

117 Uo. 4. k. 1. rész 14. o.

118 Uo. 66. o.

letekre Szulejmán pasa ellen. Augusztus 29-én a törzsparancsnok személyesen tart szemrevételezést Radeckijnél és elveti ezt a tervet. És ismét a „plevnai káprázat”, Nyepokojcsickij a fő érvként Radeckij javaslata ellen ismét felveti Plevnát. Csak akkor „fogunk szabad kezet kapni”, amikor az elesik.¹¹⁹

Így a török hadsereg nem tudta kihasználni az orosz hadsereg nehézségeit a háború második időszakának elején. Vojgye helyesen azt állítja, hogy ennek fő oka a török hadseregnél megfigyelhető „vezetésbeli zúrzavar” volt, amely nem biztosította a lehetőséget a minden irányban egyidőben indítandó támadáshoz.¹²⁰

Gerua ezredes mutat rá, mennyire jelentős volt az orosz vezetés gondatlansága a késlekedés rövid ideje alatt, amikor az 1877. szeptember 22. és november 2. között elemzi a hadszíntéren lejátszódó helyzetet hadászati szempontból.¹²¹ Azt írja, hogy Plevna ostromának sikerére voltak alapozva az orosz tábori parancsnokság összes további tervei. Elképzelése szerint a hadművelet sikeres kimenetelének közvetlen eredménye lett volna a további támadás folytatásának lehetősége az összes felszabaduló erővel, egészen Drinápolyig. Következésképpen ezzel a sikerrel voltak kapcsolatban a háború gyors befejezéséhez fűzött remények. Csak a fent vázolt remények megvalósulása helyett beköszöntő sikertelenség után szűnt meg a habozás a cselekvési mód kiválasztásában — amely a július 8-tól augusztus végéig terjedő időszakban megfigyelhető volt — és a működő orosz hadsereg hosszú időre áttért a feltétlen hadászati védelemre.

Felmerül a kérdés: megmutatták-e a szerzők a török támadás sikertelenségének igazi okait, hűen ábrázolták-e a hadászati védelem lényegét? A sikertelen ostrom után, az október közepéig, a gárda hadszínterre érkezéséig terjedő időszak volt láthatólag a legfeszültebb. Ami a plevnai tevékenységet illeti, az események elemzése egészen a harmadik ostromig a számunkra már ismerős E. I. Martinov névéhez kapcsolódik. Ő hű maradt a „plevnai blokád” szelleméhez. A Plevna blokádjának szentelt írások szerzője a „Leírás”-ban Gerua. Tradicionális szellemben tolmácsolja az eseményeket, semmi újat nem hoz Martinovhoz viszonyítva.

A török terveket értékelve az adott periódusban (szeptember—október) Gerua, a hadászati áttekintés szerzője megjegyzi, hogy a török parancsnokság általános elgondolása Mohamed Ali erődnegyszögben tartózkodó hadserege támadásának megszervezésében jutott kifejezésre. Szulejmán pasának segítségét kellett nyújtania délről.¹²² De ezzel a tervvel szemben fellépett Szulejmán. Közte, és Mohamed Ali, mint főparancsnok között élénk levelezés folyt. Egészen a főparancsnok leváltásáig és Szulejmán pasának az ő helyére való kinevezéséig (szeptember 22.) kettőjük között nem lehetett elérni az egyetértést. „Gyakorlatilag a tervezett támadás csak a pasa elszigetelt támadási kísérleteinek sorozatában fejeződött ki, amelyeknek közös célja láthatólag a konstantinápolyi makacskodás kielégítésére való törekvés volt.”¹²³ Valójában a török hadseregeknek minden kísérlete, hogy saját javára változtassa meg a helyzetet, Szulejmán erős rohamára korlátozódott a Sipkán szeptember 17-én, és a Lom-folyón való erőszakos átkelést célzó hadműveletére a Ruscsuki osztag arcvonala előtt. A hadászati helyzetben nem hoztak változást ezek az akciók. Az események központja, mint korábban is, Plevna maradt, ahol az esemé-

119 Uo. 28. o.

120 Uo. 3. k. 2. rész 302. o.

121 Uo. 4. k. Szentpétervár, 1911. 1—32. o. Gerua 1906-tól ideiglenesen a Hadtörténelmi Bizottság elnökének tisztét töltötte be. Az ő szerkesztésében jelent meg az „1877—78. évi orosz—török háború leírása...” 6—9. kötete.

122 Uo. 6. k. Szentpétervár, 1911. 13—14. o.

123 Uo. 15. o.

nyek lassabban zajlottak, mint ahogyan azt az uralkodó követelte. Ő abból indult ki, hogy Plevnát szeptember 20-ig teljesen meg lehet hódítani. Ezt csak egy hónap múlva sikerült elérni.¹²⁴ Éppen ebben az időben tesz kísérletet Gurko tábornok arra, hogy megoldja a plevnai problémát a „Balkánon túl”. Fentebb már említettük tervét. Lényegében ez az ellentámadásba való átmenet irányvonalra volt, és a táborparancsnokságnál „különféle viszonyulást és élénk vitát váltott ki”.¹²⁵

Így az orosz hadsereg számára válságos időt Törökország nem használta ki. „A támadó tevékenység zavaros kísérletei” lehetőséget adtak az orosz hadseregnek, hogy Plevna blokádját befejezze. December 20-án Plevna elesett. A „Leírás” szerzői megragadták az események lényegét. Vojgye megírta, részben általánosította a török hadsereg működését a következő kifejezéseiben: „A parancsnoklási viszonyok, a török harcoló erők vezetése kívánni valót hagyott maga után.” Ez megkönnyítette az orosz hadsereg helyzetét. Másrészt Gerua megjegyzi, hogy mialatt Oroszországból Plevnához menetelt a gárda, a ruszcsuki, a zszusevo—oltenici, kalarasi, al-dunai osztagokban és Cimmermann hadtestében Dobrudzsában 100—125 000 ember volt összpontosítva, akik „egy célt szolgáltak — a működő hadsereg közlekedési vonalának védelmét”. Természetesen a másik időszak lényege — mint Vojgye megjegyzi — a háború első szakaszának következménye.¹²⁶ De a „Leírás” szerzői nem szánták rá magukat a fő következtetés levonására, nevezetesen, hogy a háború adott szakaszában a legélesebben mutatkoztak meg az orosz hadsereg vezetésének gyenge oldalai: hadvezetési határozatlanság, hatalmas erők indokolatlan kikülönítése biztosítási feladatokra, az ellenség erejének általános alábecsülése és egyidejűleg az a tendencia, hogy túlértékeljék feltételezett létszámát egyes meghatározott irányokban. A háborúnak éppen ebben a szakaszában mutatkozott meg a csapatok harcászati felkészítésében elkövetett lényeges hibák hatása. Elegendő példaként felhozni Plevna harmadik ostromát, vagy a Gornij-Dubnyakért folyó harcot. A háborúnak ebben a szakaszában teljes mértékben megmutatkozott az ellentmondás a hadászati feladatok döntő jellege és az első időszakban a hadszíntéren alkalmazott erők elégtelensége között.

A háború harmadik időszaka Plevna esete után kezdődik. Ennek központi eseménye a Balkán fő vonulatának leküzdése. A háborúk történetében először fordult elő, hogy a hegyeken való átkelés — amely ütközet jellegét viselte, mivel a hágók nagy része az ellenség kezében volt — ennyire jelentős erőkkel valósul meg, több mint 300 versztányi arcvonalon. A hegyvonulaton — mindent összevetve — 110 000 ember és 250 ágyú kelt át.¹²⁷ A háború harmadik időszakát elemző fejezetek szerzői Gerua, Rezsepo ezredes, Bradke és Benderov voltak.

Elemzésük igen sok elfogadható következtetést és megjegyzést tartalmaz. Lényegesen kiegészítik a háború általános értékelését. Ugyanakkor a szerzői kollektíva lényegében óvatos és mértéktartó következtetésekben. Ezekben a fejezetekben érződik az a törekvés, hogy ne bocsátkozzanak kritikába, hanem egy nyugodt „elbeszélő” elemzést adjanak.

Gerua helyesen tapint rá az erők hadászati csoportosításának lényegére: Törökország fő gondja Konstantinápoly védelme lett. Azt mondja, hogy erre az időre az erődnégyszög „jelentőségének nagy részét elvesztette. Az erők fel-

¹²⁴ Uo. 22. o.

¹²⁵ Uo. 25. o. Ugyanezen a véleményen volt N. Obruchev is. L. „Az 1877—78. évi orosz—török háború leírása...” 8. k. Szentpétervár, 1920. 30. o.

¹²⁶ Uo. 3. k. 2. rész. 287. o.

¹²⁷ Uo. 8. k. 1. rész. Szentpétervár, 1912. 43. o.

ismert elégtelensége és a vélt szükségszerűség, hogy több erőt kell a frontális védelemre összpontosítani, megfosztotta a törököket attól, hogy bármiféle aktív védelmi tevékenységet kezdeményezzenek az oroszok szárnyai és mélyen fekvő mögöttes területei ellen.”¹²⁸

Az akciók terve Plevna eleste után nem állt össze azonnal. A hadsereg vezetésében ebben a tekintetben véleménykülönbségek támadtak. Gerua azt írja, hogy a tábornokok egy része, különösen Gurko, Szkobeljev és Obrucsev, azzal az elgondolással lépett fel, amelyet már korábban megfogalmaztak — hogy a Balkánt először a Trojan-i körzetben kell leküzdeni. Gerua helyesen mutat rá ennek a tervnek előnyeire: itt nem áttörésről lett volna szó, hanem megérődített állások megkerüléséről.¹²⁹ A főparancsnok annak a híve volt, hogy a Balkánon a Sipka-szorosnál hajtásuk végre az átkelést, a védelmi vonalak áttörésével. Ennek az útnak az volt az előnye, hogy rövidebb volt, és kettévágta a török erőket, elkülönítve a szófiai csoportosítást és a balkáni hadsereget a kelet-dunaitól.¹³⁰

A végsőig, a legvégsőig folyt a legfelsőbb katonai vezetésben a két doktrína küzdelme: a határozott támadásé és az óvatos, kiváró hadmozdulaté; december 12-én az uralkodói főhadiszálláson lezajlott értekezleten Totleben a téli hadjárat ellen lépett fel. Azt javasolta, hogy Ruscsukot vegyék ostrom alá, a hegyeken pedig csak tavasszal keljenek át.¹³¹

Ezen a tanácskozáson döntést hoztak a Balkán leküzdéséről három nagylétszámú csoportosítással, amelyek közül kettőt Gerua „magánhadsereg”-nek nevez (Gurko osztaga 72 000 ember és Radeckij osztaga 48 000 ember). A közöttük való összeköttetés érdekében Karcov tábornok kisebb osztagának (6000 ember) kellett leküzdenie a hegyeket a Trojan-hágó körzetében.¹³² Fel kell hívni a figyelmet arra, hogy ennek a tervnek leglényegesebb része az a törekvés volt, hogy az ilyen nagy létszámú erő átkelését egységes elgondolás alapján folyó harctevékenység formájában, egyidőben valósítsák meg; semmisítsék meg a szófiai csoportosítást és a balkáni hadsereget. Ki kell emelni, hogy ezen török hadseregek bármilyen jelentősebb manőverének lehetőségét kizártnak tartották: Radeckij osztagának mozgása csak akkor kezdődött, amikor Gurko erői már harcba léptek a Balkánért.¹³³

Az utolsó kötetek szerzői részletesen vizsgálják a két legjelentősebb ütközetet: Gurko megkerülő hadmozdulatát a hegyekben a Vragenen és Gurjanon keresztül Taskinszenig, és a háromnapos ütközetet Sajnovonál, amely Vesselzsa seregének teljes bekerítésével járt.¹³⁴ Ebből az elemzésből két következtetést lehet levonni: először, nyilvánvaló, a háború folyamán végbement a harcászati nézetek fejlődésének folyamata, a fegyveres erők harcászati felkészítésében levő egész sor hiányosság leküzdése.

Ebből a szempontokból figyelemre méltó Gurko tábornok parancsa, amit a Balkánon való átkelés előestéjén adott ki az osztagnak: „általában el kell kerülni a mély oszlopokban való harctevékenységet, és törekedni kell a kis mélységű alakzat felvételére. Komoly figyelmet kell fordítani a tűztámadás előkészítésére. A törökök nem szeretik a megkerülést, ezért lehetőség szerint a megkerülés eszközével és a szárnyak átkarolásával kell élni. A legszigorúbb figyelmet kell fordítani a terephez való alkalmazkodásra.”¹³⁵

128 Uo. 18. o.

129 Uo. 30. o.

130 Uo. 28—29. o.

131 Uo. 33—34. o.

132 Uo. 32, 36. o.

133 Uo. 32. o.

134 Uo. 8. k. 1. rész. IV., V., VI., XIV. fejezet, 2. rész. I. fejezet.

135 Uo. 123—124. o.

Másodsor: a szerzők nem értették meg a harctevékenységek ezen mozzanatainak valódi értelmét. Nem látták meg itt a hadműveleti művészet elemeit, amelyek a magasabbegységeknek egy egységes elgondolás alapján és azonos feladat elérése érdekében kifejtett tevékenységében nyilvánultak meg. A tevékenységek ilyen rendszere a Sípka—Sejnovó alatti harcok sorozatában tűnik ki leginkább, amikor az arcból támadó két megkerülő oszlop működése a hatalmas török hadsereg teljes bekerítéséhez vezetett. A hadművészet fejlődésében az új elemek meghonosítását nem vették észre a hadtörténészek.

„A háború leírása”-t úgy kell értékelni, mint egészében pozitív jelenséget az orosz hadtörténettudomány fejlődésében. Számításba kell venni ugyanakkor, hogy a megírásra fordított munkát a háborúval kapcsolatos hivatalos kutatások alkotórészeként tekintették. Ez a Hadügyminisztérium éber felügyelete alatt folyt. Az ország politikai helyzete szintén rányomta bélyegét a szerzői kollektíva tevékenységre. Ilyen körülmények között a „Leírás” szerzőinek érdemei különösen kidomborodnak. A szerzői kollektíva hozzájárulását a történettudomány műveléséhez nem lehet egysíkúan értékelni.

„A háború leírása” egészében hű tolmácsolja az orosz hadsereg hadászati vezetése sajátosságainak. A szerzők meg tudták mutatni, hogy már a háború első időszakában lemondtak a kezdetben elfogadott hadászati elgondolás megvalósításáról. A török hadsereg oldalazó csapásaitól tartva, az orosz hadvezetés a Duna mögött elfoglalt terület kiszélesítésére korlátozta terveit.

„A háború leírása” végig követ — ha nem is elég pontosan — még egy fontos folyamatot: a két tendencia harcát a hadseregvezetésben. Oroszországban tehetséges tábornokok és katonai vezetők voltak, akik az orosz—török háborúban is harcoltak. De egész idő alatt összeütközésbe kerültek a cárizmus által teremtett és szentesített rendszerrel, amely világosan megmutatkozott a háború időszakában.

Megmutatván az orosz hadsereg háborúra való felkészítésének szervezésében megnyilvánuló gyengeségeket, rámutatván a harctevékenységek során megmutatkozó legfontosabb hiányosságokra, a „Leírás” szerzői nem tudták feltárni az általuk kiemelt jelenségek társadalmi-politikai okait. Sok tekintetben hű, döntő vonásaiban meggyőző képet festettek. De az események részletes magyarázatát adni, azok belső összefüggéseit megvilágítani — ez számukra erőn felüli feladatnak bizonyult. Ez a helyzet az orosz hadtörténészek meghatározott osztályhelyzetének következménye volt, akik nem léptek ki a burzsoá világnézet és monarchikus hűség keretei közül. Különösen világosan nyilvánult meg ez a vonás a „Leírás” utolsó kötetében, ahol Gerua ezredes volt a szerkesztő, a szerzői kollektívát pedig a vezérkar legfiatalabb tisztjei alkották.

Nem kételkedünk abban, hogy az egyik legdöntőbb tényező — amely egészében termékenyítőleg hatott a „Leírás” szerzőire — a mély patriotizmus volt, az a vágy, hogy országuk hadseregét a tudományos haladásnak megfelelő erős, szervezett, felkészült hadseregnek lássák. Az éleselméjűek nyilván észrevették, hogy a cárizmus akadályozóvá vált egy ilyen arculatú hadsereg kialakításának útján.

A „Leírással” az orosz hadtörténészek a 19. század utolsó harmadában, a 20. század elején jelentősen hozzájárultak az 1877—1878. évi orosz—török háború történetének kutatásához. Ez a téma fontos helyet foglalt el az adott időszak hadtörténettudományának tematikájában. Külön kell választani az orosz hadtörténészek által az orosz—török háború problémája kifejtésében folytatott kutató tevékenység két oldalát. Egyfelől, folyt az adott háború történelmi helyének meghatározása. Ezt a feladatot a háború okainak, jellegének, eredményeinek tanulmányozása útján oldották meg. Másfelől, folyt a hadmű-

vészet fejlődésének bemutatása, a háború elemzése és annak értékelése, hogy az mennyiben járult hozzá a hadászat és harcászat fejlődéséhez.

A 19. század végére, a 20. század elejére, amikor Oroszország fejlődésének imperialista szakaszába lépett és az osztályharc mind jobban kiéleződött, erősödött a cárizmusnak az a törekvése, hogy a hadtörténettudomány fejlődését az önkényuralom külpolitikájának szolgálatába állítsa. Ezzel magyarázható, hogy megerősödtek a konzervatív tendenciák a hadtörténelmi gondolkodás területén. Ez a tendencia bizonyos fokig rányomta bélyegét az 1877—1878. évi orosz—török háború területén kifejtett kutatások jellegére és tartalmára.